

Het Markermeer wordt geen Markerwaard. Toen dat eenmaal vaststond en bleek dat de natuurwaarden van het gebied achteruit holden werd het tijd om een nieuw toekomstbeeld te ontwikkelen: het Toekomstbestendig Ecologisch Systeem. Met een beperkt aantal maatregelen kan een veerkrachtige natuur ontstaan die ruimte biedt voor economische ontwikkeling. In dit artikel behandelen we het kader – ecologisch, maatschappelijk en beleidsmatig – voor de aanpak van het Markermeer-IJmeer.

In de jaren 90 van de vorige eeuw traden grote veranderingen op in het Markermeer-IJmeer. Recreatievaart en verstedelijking namen toe, het klimaat veranderde, het water werd troebel en er werden minder nutriënten aangevoerd. Dit had een negatief effect op het voedselweb onder water en de beschikbaarheid van voedsel voor een aantal watervogels (Van Eerden et al., 2005).

Grofweg lagen er in 2006 drie opgaven:

- Kaderrichtlijn Water (KRW): de opgave voor het Markermeer-IJmeer was vergroting van de helderheid van het water om waterplanten een kans te geven en zo de biologische kwaliteit te verbeteren. Hiervoor moest het fosfaatgehalte van het water omlaag van 0,8 mg/l naar 0,07 mg/l. Om in de ondiepe zones van het meer een doorzicht van minimaal 90 centimeter te krijgen werd ook gedacht aan de realisatie van golfvrije gebieden, maar daarvoor zijn aanvankelijk geen maatregelen vastgesteld. Wel zijn maatregelen benoemd om de vis trek te bevorderen.
- Natura 2000: het gebied is van internationale betekenis voor watervogels, die zich voeden met vis, waterplanten of mosselen. De meeste soorten vis- en mosseletende watervogels gingen in aantal achteruit, waardoor zij, in Natura 2000-terminen, in een 'ongunstige staat van instandhouding' kwamen. Omdat er twijfels waren of de opgaven tot herstel van de vogelstand gehaald zouden worden, kwamen de betrokken overheden overeen dat de hersteldoelen zouden worden omgezet in behoudsdoelen. In 2009 zijn de doelen voor het gebied vastgelegd. De opgave is de aantallen vogels uit de periode

1999-2003 te behouden (LNV, 2006).

- de ruimtelijke ontwikkeling: in 2006 viel het besluit om het Markermeer niet in te polderen. Er lagen op dat moment veel plannen voor infrastructuur, (woning) bouw en recreatie, maar ook opgaven voor waterveiligheid, zoetwatervoorziening en versterking van de ruimtelijke kwaliteit. Dat zijn veel ruimtelijke opgaven voor een Natura 2000-gebied, waar, volgens het 'nee, tenzij-regime' van de Natuurbeschermingswet, geen ruimtelijke ontwikkelingen mogelijk zijn, zolang het gebied in een ongunstige staat van instandhouding verkeert (Zwart, 2008). De oplossing wordt gezocht in het investeren in een veerkrachtig Toekomstbestendig Ecologisch Systeem (TBES). Zodra er meer vogels zijn dan de doelstellingen vereisen, ontstaat er (juridische) ruimte voor gebiedsontwikkeling (Stuurgroep Toekomstagenda Markermeer-IJmeer, 2008)

Het nooit bedoelde meer

Het Plan Lely van 1891 voorzag in de afsluiting van de Zuiderzee door middel van een dijk tussen Noord-Holland en Friesland en de aanleg van vier polders (figuur 1). Drie polders zijn gerealiseerd en het was nog maar een kwestie van tijd of een groot deel van het Markermeer zou worden ingepolderd: de kroon op de Zuiderzeewerken (Brinke, 2007). Maar het is anders gelopen. Met de vaststelling van de Nota Ruimte (VROM, 2006) werd de reservering voor inpoldering definitief ingetrokken. Het was dus nooit de bedoeling, dat het Markermeer-IJmeer in zijn huidige vorm zou bestaan.

IJSBRAND ZWART & WOUTER IEDEMA

Dr. IJ. Zwart Provincie Flevoland, Postbus 55, 8200 AB Lelystad
Ijsbrand.Zwart@flevoland.nl
Dr. W. Iedema Ministerie van Infrastructuur en Milieu
wouter.iedema@rws.nl

Foto Tjitte Jan Hogeterp
doorhooogvandelens.nl

Landschap 2014/1 5

Met name de condities voor de natuur zijn niet optimaal door de structuur van het Markermeer-IJmeer. Het meer heeft veel weg van een fors uitgevallen badkuip, ruim 700 vierkante kilometer groot en drie tot vier meter diep. Ondiepe oeverzones ontbreken en zo ook de daarbij horende habitats. De oorspronkelijke getijdendynamiek is sinds de aanleg van de Afsluitdijk in 1932 vervangen door een waterpeilbeheer met een laag streefpeil in de winter en een hoger peil in de zomer. Dat is tegengesteld aan de natuurlijke situatie van voor de afsluiting. Door het ontbreken van oeverzones heeft dat niet direct gevolgen voor de natuur, maar het heeft wel invloed op de ecologische potenties van nieuw aan te leggen oevergebieden, zoals de Marker Wadden. De meeste vissen en vogels van het Markermeer-IJmeer zijn gebonden aan het open, diepe water van de badkuip. Door de aanleg in 1975 van de Houtribdijk, de noordelijke begrenzing van het Markermeer-IJmeer, bereikt het relatief voedselrijke water van de IJssel nog maar heel beperkt het Markermeer, dat daardoor voedselarmer is dan het IJsselmeer. De bodem bestaat uit dikke klei- en veenafzettingen van onder meer de vroegere Zuiderzee. Deze sliblaag maakt het water bij wind troebel. Afvoer van dit slib naar de diepe geulen in het IJsselmeer en naar de Waddenzee is door de Houtribdijk niet langer mogelijk. Het troebele water is een probleem voor het onderwaterleven en daardoor ook voor een aantal soorten vogels.

Ecologisch kader

Het Markermeer-IJmeer heeft de status van Natura 2000- en Wetlandgebied, waarmee het internationale belang voor trekvogels en overwinteraars wordt erkend. Duizenden vogels doen het gebied ieder jaar aan. Benthosetende vogels zoals tafeleend (*Aythya ferina*), topper (*Aythya marila*) en kuifeend (*Aythya fuligula*) zijn het talrijkst. De driehoeksmossel (*Dreissena polymorpha*)

was tot voor kort hun belangrijkste voedsel. Ook viseters als visdief (*Sterna hirundo*), nonnetje (*Mergellus albellus*) en dwergstern (*Sternula albifrons*) komen in grote aantallen voor. Ze eten vooral spiering (*Osmerus eperlanus*). In de Gouwezee bevindt zich het grootste sterkranswieveld (*Nitelopsis obtusa*) van Europa van meer dan 250 hectare, een beschermd habitat en paradijs voor de krooneend (*Netta rufina*).

Tot begin jaren 90 van de vorige eeuw waren de aantallen van deze soorten watervogels vele malen hoger dan tegenwoordig. Voor de kuifeend zijn de aantallen bijvoorbeeld gedaald van een kleine 100.000 vóór 1990 naar circa 10.000 thans (Noordhuis, dit nummer). In opdracht van Rijkswaterstaat (RWS) is onderzocht waardoor de aantallen van sommige instandhoudingssoorten zo sterk zijn teruggelopen en hoe en tegen welke kosten herstel mogelijk is (LNV, 2006). Dit heeft geleid tot de studie Autonome Neerwaartse Trends (zie Noordhuis, dit nummer).

Van de meeste Natura 2000-instandhoudingssoorten (benthos- en waterplanteters) worden de doelen al gehaald. Sommige benthoseters hebben het echter moeilijk en met de spieringetende soorten gaat het ronduit slecht. In het ontwerp-Natura 2000-beheerplan, opgesteld door RWS in samenwerking met EZ en de regio (IenM, in voorbereiding), wordt het gebruik van het gebied tegen het licht gehouden. Rustgebieden van vogels zijn kwetsbaar. Verstoring door watersport (kitesurfen) blijkt lokaal een probleem te zijn. De natuur- en watersportorganisaties hebben daarom samen een gedragscode opgesteld om rustgebieden te ontzien. Daarnaast heeft de visserij negatieve gevolgen voor sommige vogelsoorten. Het ontwerp-Natura 2000-beheerplan geeft aan, dat bij de staandwintervisserij een grote kans bestaat op bijvangst van vogels. En ook bij de huidige vorm van spieringvisserij zijn gevolgen voor visetende vogels niet

Figuur 1 Plan Lely 1891 (MWH, 2010)

---

het grootschalig moeras dat in het TBES is opgenomen. De Marker Wadden en de luwtemaatregel Hoornse Hop zijn de eerste stappen die leiden tot het ontstaan van het TBES dat voldoende robuust en veerkrachtig is om de negatieve effecten van autonome trends en nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen te kunnen opvangen. Om dit mogelijk te maken binnen de kaders van de Natuurbeschermingswet, en met het oog op de gewenste ruimtelijke en economische ontwikkelingen, is een programmatische aanpak ontwikkeld (Balk, 2012). De kern hiervan is, dat zowel de ruimtelijke initiatieven als de TBES-maatregelen in een samenhangend programma worden ontwikkeld. Het juridisch concept gaat uit

van de saldobenadering. Dit betekent dat concrete natuurmaatregelen met positieve effecten worden afgezet tegen concrete ontwikkelingen met negatieve effecten. De inzet is een gefaseerde aanpak, die het mogelijk maakt om maximaal in te spelen op de wijze waarop de natuur daadwerkelijk op de maatregelen reageert. Een dergelijke fasering werkt alleen als permanent wordt aangetoond dat het ecosysteem van het Markermeert-IJmeer zich in positieve richting ontwikkelt. En daarvoor is een natuurboekhouding noodzakelijk. De provincie Flevoland zal deze in 2014 ontwikkelen, samen met de provincie Noord-Holland en met het rijk.

Literatuur

- Balk, R., 2012.** Een Toekomstbestendig Markermeer-IJmeer. Eindrapport Werkmaatschappij Markermeer-IJmeer. Lelystad. Werkmaatschappij Markermeer-IJmeer.
- Brinke, W., 2007.** Land in Zee, de watergeschiedenis van Nederland. Diemen. Veen Magazines.
- Eerden, M.R. van, S.H.M. van Rijn & M. Roos, 2005.** Ecologie en Ruimtegebruik door vogels en mensen in de SBZ's IJmeer, Markermeer en IJsselmeer. Lelystad. RIZA.
- IenM, 2013.** Rijksstructuurvisie Amsterdam – Almere – Markermeer. Den Haag.
- IenM, in voorbereiding.** Ontwerp Natura 2000-beheerplan IJsselmeergebied. Lelystad.
- Knoben, R.A.E., dit nummer.** Experimenteren in een waterproeftuin. Praktijkonderzoek naar natuurmaatregelen voor het Markermeer-IJmeer. Landschap 2014/1: 37-46.
- LNV, 2006.** Natura 2000 doelendocument; duidelijkheid bieden, richting geven en ruimte laten. Den Haag.
- MWH B.V., 2010.** Atlas van het IJsselmeergebied. Deltaprogramma IJsselmeergebied. Lelystad.
- Noordhuis, R., dit nummer.** Waterkwaliteit en ecologische veranderingen in het Markermeer-IJmeer. Landschap 2014/1: 13-22.
- Posthoorn, R., dit nummer.** Marker Wadden. Herstel van een onherstelbaar veranderd ecosysteem. Landschap 2014/1:31-35.
- Samenwerkingsverband Toekomstagenda Markermeer-IJmeer, 2009.** Toekomstbeeld Markermeer-IJmeer, natuurlijk Ontwikkelen. Lelystad. Provincie Flevoland.
- Stuurgroep Toekomstagenda Markermeer-IJmeer, 2008.** Investeren in Markermeer en IJmeer, ontwikkelingsperspectief en actieplan. Lelystad. Provincie Flevoland.
- Talma, K.G., 2014.** Masterplan Toekomst IJsselmeervisserij.
- VROM, 2006.** Nota Ruimte. Den Haag.
- Zwart, J., 2008.** Achtergronddocument Ecologie en Waterkwaliteit. Bouwsteen voor Toekomstagenda Markermeer en IJmeer.